

De Mantel van Sint Maarten

**Speech door theoloog Erik Borgman
tijdens het evenement De Mantel van Sint Maarten
op 11 november 2022 in de Domkerk in Utrecht**

Ik neem aan dat ik hier niets nieuws vertel als ik zeg dat het rood-witte stadswapen van Utrecht een herinnering is aan Sint-Maarten, de patroonheilige van de stad wiens feest wij vandaag met katholieke eensgezindheid vieren. Vaak wordt daarbij gezegd dat het wapen voor delen staat, omdat het herinnert aan het verhaal dat Martinus als Romeins soldaat zijn rode mantel deelde met een bedelaar bij de stadspoort van Amiens. De verbinding met gemeenschapszin en met delen door mensen die veel hebben met mensen die tekort komen, is dan snel gelegd. Nu is er niets mis met spontane gift uit bewogenheid – een kop koffie voor een dakloze, wat extra boodschappen voor de voedselbank, en als je het zelf niet nodig hebt het geld van de energiekostencompensatie storten in een fonds om mensen te helpen die meer nodig hebben dan ze krijgen – maar de boodschap van het Utrechtse stadswapen en dus van de mantel van Sint-Maarten is weerbarstiger.

Want Martinus sneed zijn mantel niet in tweeën om te zorgen dat hijzelf en de koukleumende bedelaar ieder de helft hadden. Romeinse legionairs moesten de helft van hun mantel kopen en de andere helft stelde het leger ter beschikking. Op deze manier symboliseerde de mantel hun verbondenheid met het Romeinse Rijk. Dat gaf hen beschutting als zij zich beschikbaar stelden de orde ervan te handhaven. Het Romeinse leger was vooral een bezettingsleger, dat ervoor zorgde dat de Romeinse orde overal werd gehandhaafd. Martinus' mantel symboliseert dus zijn verbondenheid met de zogenoemde Pax Romana. In deze Romeinse orde hadden zwervers en bedelaars geen plaats. Zij hadden geen rechten en werden niet beschouwd als mensen die respect verdienden, of zelfs maar medelijden. Zij waren kortom niemand. Op het moment daarom dat Martinus zijn mantel met zijn zwaard in tweeën deelde en de helft aan een bedelaar gaf, sneed hij zich los van het leger en van het Romeinse principe van *do ut des*, van 'wij geven alleen aan mensen die zelf iets te geven hebben'. Van een dienaar van de Romeinse keizer werd hij zo al doende een dienaar van Jezus Christus. Jezus maakt hem dat in een droom na afloop ook duidelijk: je hebt de helft van je mantel aan mij gegeven en je zo met mij verbonden, zoals je eerder de helft van je mantel aan het leger had gegeven en je zo met het Romeinse Rijk verbonden had. Vervolgens neemt Martinus ontslag uit het leger en wordt christen en monnik. Dat wordt gesymboliseerd door het witte vlak van het wapen van de stad: onder de soldatenmantel gaat het witte doopkleed schuil. Het wapen van onze stad gaat dus niet zomaar over delen, maar over breken: breken met een heersende cultuur die mensen marginaliseert en onzichtbaar maakt, breken met een overheid die deze cultuur versterkt – en niet alleen de Romeinse overheid. In naam, let wel, van een religieuze belijdenis! Als christenen belijden wij dat elke mens kind van God is en elk schepsel van Gods goedheid getuigt en voluit recht van bestaan heeft. Ook en juist als de heersende cultuur en de overheid daar anders over denken.

Ik vertel hier aan de meesten van u ook niets nieuws, als ik zeg dat Sint-Maarten in de Domtoren een eigen klok heeft, de Martinusklok. Misschien moeten we deze klok weer vaker luiden, letterlijk misschien, maar in ieder geval figuurlijk. In de tekst die op de klok staat,

belooft Sint Martinus dat hij met zijn stem de beschermer van zijn stad zal zijn. Het gelui van de Martinusklok zal waarschuwen voor gevaren en bedreigingen, zodat er maatregelen kunnen worden genomen. Er lijken vandaag de dag talloze redenen om de noodklok te luiden. De manier waarop Nederlandse burgers door hun eigen belastingdienst behandeld zijn, bijvoorbeeld. en nog altijd niet in ere hersteld en voor hun schade gecompenseerd zijn. De manier waarop mensen die naar hier komen als probleem behandeld worden, terwijl wij overal arbeidskrachten tekort komen. De manier waarop wij de aarde maar blijven plunderen en als vuilnisstortplaats blijven gebruiken en daarvoor vooral anderen laten opdraaien. Ons klaarblijkelijke onvermogen om constructief met elkaar te praten en de manier waarop wij elkaar in de publieke ruimte en op *social media* uitschelden en bedreigen. Het feit dat wij het leven zo ingewikkeld en veeleisend hebben gemaakt dat er steeds meer ook jonge mensen psychisch vastlopen en *burn-out* raken. Je zou zeggen dat het duidelijk is dat wij in een diepe crisis verkeren, maar we geven het maar niet toe.

Op de Martinusklok hier in de Domtoren belooft Sint-Maarten dat hij voor onze stad zal zijn *alter muros ubi tempora disgruunt*, een tweede muur als de tijden tegenzitten. De Martinusklok stamt van ruim vijfhonderd jaar geleden, uit 1505, maar nog weer ruim duizend jaar eerder, aan het begin van de vijfde eeuw constateerde de kerkvader Augustinus in een preek ook al dat er alom gezegd werd: 'Het zijn slechte tijden! Het zijn moeilijke tijden!'. Daarop regeert hij met de bekend geworden uitspraak: 'Wij zijn de tijden: zoals wij zijn, zo zijn de tijden.' Immers, zo legt Augustinus uit, de hemel, de aarde en het water zijn niet slecht, en alles wat daarin te vinden is, de vissen, de vogels en de bomen ook niet. 'Al die dingen zijn goed.' Daar ligt het dus niet aan dat de tijden slecht zijn. Het is klaarblijkelijk de menselijke slechtheid die de wereld slecht maakt (*Sermo* 80,8).

Augustinus preekte dit in 410 tijdens de val van Rome en wat toen plaatsvond was niet mis. 'De wereld wordt verwoest', zo constateerde Augustinus. 'De wereld wordt vertrapt als olijven in de pers' (*Sermo* 81,7) en net als mensen in onze tijd vroegen de mensen in zijn tijd zich af wat daarvan te denken en hoe erop te reageren. Augustinus' advies is verrassend. Reageer erop zoals de leerlingen van Jezus reageerden, zegt hij, toen zij in een boot op het meer zaten terwijl het begon te stormen en Jezus op een kussen lag te slapen (Marcus 4,38). In hun angst maakten zij Jezus wakker: 'Heer, red ons, wij vergaan!' (Matteüs 8,25). En Hij staat op en wind en water 'bedaarden, en het werd stil' (Lucas 8,24). Als het stormt en de golven hoog gaan, zo meent Augustinus, moeten wij Christus wekken, dat wil zeggen het geloof waarin Christus in ons woont (*Sermo* 81,8).

Hierbij gaat het niet om het geloof dat het allemaal vanzelf wel overtrekt, of dat gelovigen niets te maken zouden hebben met de bedreigingen van de wereld, omdat hun vaderland in de hemel is en wat er op aarde gebeurt hen niet raakt. Wat Augustinus betreft komt het wekken van Jezus neer op zijn zoals Hij: zachtmoedig, medelijdend met degenen die lijden, op de bres staand voor zwakken. 'Laat uw gastvrijheid in deze tijd van vele vluchtelingen, behoeftigen en noodlijdenden overvloedig zijn', zo bezweert hij zijn toehoorders letterlijk, 'en uw goede werken ook.' Kortom: 'Laten de christenen doen wat Christus beveelt' (*Sermo* 81,9). Dat wil zeggen, de hongerigen spijzen en de dorstigen laven, de naakten kleden en de vreemdelingen herbergen, de zieken verzorgen, de gevangenen bezoeken en de doden begraven (vgl. Matteüs 25,31-40) – de werken van barmhartigheid. Paus Franciscus heeft aan deze reeks de zorg voor de aarde als ons gemeenschappelijk huis nog toegevoegd. Deze zorg ziet hij als een samenvatting van de traditionele werken van barmhartigheid en hij

duidt hem als het stellen van eenvoudige dagelijkse gebaren, waarbij wij de logica van geweld, uitbuiting en egoïsme doorbreken (*Laudato si'*, no. 230).

Begin oktober van dit jaar bracht het Vaticaan een film uit, waarin in beeld wordt gebracht hoe mensen concreet de strijd aangaan met klimaatverandering, die hun en onze levens bedreigt. In deze film vertelt de paus een bekende Joodse midrasj die aansluit bij het verhaal over de toren van Babel. Als er bij het bouwen van deze toren een steen viel, zo wordt gezegd, dan werd de schuldige streng gestraft. Maar als er een mens viel en omkwam, dan werd er nauwelijks aandacht aan besteed. Zo, zegt de paus dan, is onze cultuur. Die ziet alleen dat er iets gebeurt als het geld kost. Als er mensen omkomen, als er een diersoort uitsterft of een gletsjer smelt, dan nemen wij dat niet waar als een betekenisvolle gebeurtenis.

Van deze cultuur moeten wij ons lossnijden, zoals Martinus zich van de Romeinse cultuur lossneed toen hij zijn mantel deelde. Dat vraagt volgens paus Franciscus niet zozeer om een uitgewerkt christelijke tegencultuur, maar om een cultuur die leeft van verschilligheid en geraaktheid, van betrokkenheid en beschikbaarheid. Jezus zelf is hiervan het model: de paus wijst erop hoe Hij aandacht heeft voor degene met wie hij spreekt, open staat voor onverwachte ontmoetingen, ruimte maakt voor mensen die doorgaans niet voor vol worden aangezien. Als ze al gezien worden. Jezus maakt zich er daarbij geen zorgen over wat mensen er wel van zullen denken of hoe zij hem zullen behandelen. Als Hij op het kruis zichzelf geheel en al aan God toevertrouwt, is dat volgens de paus 'niets anders dan het hoogtepunt van de stijl die heel zijn bestaan heeft gekenmerkt'. In dit spoor zijn christenen geroepen zichzelf te geven. Paus Franciscus formuleert het zo:

Door [het] model [dat Jezus voorleefde] gefascineerd, willen wij ons tot het uiterste in de maatschappij invoegen, delen wij het leven met allen, luisteren wij naar hun zorgen, werken wij materieel en spiritueel met hen samen in hun noden, verheugen wij ons met hen die vreugde hebben, hullen wij met hen die hullen en zetten wij ons, schouder aan schouder met de anderen, in voor de opbouw van een nieuwe wereld.

De wereld is onze wereld, de pijn van de wereld is onze pijn, omdat het in Christus de pijn van God is.

Wat paus Franciscus ziet als de christelijke eigenheid, formuleert hij in de regels die direct volgen op het citaat van zojuist. We zetten ons als gelovigen samen met anderen in voor de opbouw van een nieuwe wereld, zegt hij, en dan: 'Niet als een verplichting, niet als een last die ons uitput, maar als een persoonlijke keuze die ons vervult van vreugde' (*Evangelii Gaudium*, no. 269). Blijdschap deel te mogen zijn van deze wereld: in haar schoonheid en in de pijn van de barensweeën van het volle leven waartoe wij zijn bestemd.

In het laatste Bijbelboek, de Openbaring van Johannes, wordt van het nieuwe Jeruzalem dat vanuit God uit de hemel neerdaalt gezegd dat zij was omringd door een grote hoge muur, met twaalf poorten, aan elke kant drie.. De stad is volmaakt vierkant dus dat zijn drie poorten op het oosten, drie op het noorden, drie op het zuiden en drie op het westen. Vervolgens staat er: 'Haar poorten zullen overdag nooit worden gesloten, er zal geen nacht meer zijn' (Openbaring 21,25). Met andere woorden: de poorten gaan nooit dicht en de muren om de stad heen dienen niet om te voorkomen dat vreemde invloeden de stad binnendringen, maar

staan in dienst van die poorten, die dus altijd wagenwijd openstaan. Om ervoor te zorgen dat de pracht en de schatten en de kostbaarheden van de volken er kunnen binnenkomen. Als Sint-Maarten ons via het gebeier van de Martinusklok verzekert dat hij een tweede muur voor onze stad zal zijn als de tijden tegenzitten dan is het als een muur die niet afsluit, maar die het nieuw toelaat zodat onze stad steeds rijker wordt, steeds mooier, steeds meer een plaats waar iedereen tot bloei komt door anderen te helpen tot bloei te komen, ook onder moeilijke omstandigheden. 'Tegenspoed gedraagt zich als vuur', preekte Augustinus in 410 al. 'Bent u goud als hij op uw weg komt, dan loutert hij u, bent u kaf als hij op uw weg komt, dan verbrandt hij u' (*Sermo* 81,7). Sint-Maarten is in staat om burgers tot goud te maken. De genomineerden voor de prijs die naar zijn mantel is genoemd getuigen er ook dit jaar van. Sint-Radboud, die van 899 tot 917 bisschop van Utrecht was, schreef een tekst onder de titel *Miraculum Sancti Martini*, 'Het wonder van Sint-Martinus'. Ook Radboud leefde in een onrustige tijd. Hij kon niet in Utrecht resideren, maar verbleef in Deventer, en zijn geschrift lijkt mede bedoeld om de Utrechtse burgers een hart onder de riem te steken. Radboud vertelt hoe de wanhopige weerloze burgers van Tours – ze worden nader uitgesplitst in: ouden van dagen, huilende kinderen en schreiende vrouwen – tijdens een beleg door wat de tekst 'de Denen' noemt – wij zouden zeggen Noormannen – een gebed aanhieven en vervolgens de relieken van Sint-Martinus uit het graf halen en deze naar de stadmuur droegen 'onder geweeklaag en tranen, waarmee (de inwoners van Tours) zelfs de engelen tot medelijden bewogen', zo meent Radboud. Het effect is groot. Radboud beschrijft het zo:

(D)e stedelingen hieven ... hun handen ten hemel en hun harten richten zich op Gods genade. Terwijl zij kort tevoren nog bevangen waren door een angst voor een naderende dood, zoals zij geloofden, herwonnen zij nu, bezielde door de aanwezigheid van zo'n machtige hulp, hun lichaamskracht en goede moed. De Denen daarentegen werden bevangen door een hevige schrik en na de schrik kwam een onverdraaglijke angst...

Sint-Maarten is in staat de burgers van Tours met een ongekende kracht te laten opstaan en ze hoop te geven op een overwinning die kort daarvoor nog onmogelijk leek. Radbouds suggestie is dat ditzelfde ook in zijn tijd voor de Utrechtse burgers mogelijk is en waarom zou dat in onze tijd anders zijn.

Sterker, we hebben alle redenen om te geloven dat het in onze tijd ook zo is. Immers, in telkens nieuwe omstandigheden vinden Utrechtse burgers de moed om problemen onder ogen te zien en de mensen die in problemen raken werkelijk waar te nemen en naast ze te gaan staan. Dat wil niet zeggen dat ze weten wat ze moeten doen, maar ze laten niet af hun handen ten hemel te heffen en hun harten te richten op Gods genade, – of te doen wat daarvoor in hun cultuur, religie of levensbeschouwing het equivalent is. Als het hun gegeven wordt te ontdekken wat er concreet mogelijk is dan doen zij dat ook, of ze daartoe nu door de overheid worden gestimuleerd of niet, of ze daarvoor nu door de publieke opinie worden geprezen of niet, of ze daarvoor nu een prijs krijgen of niet. Zij weten eenvoudige dagelijkse gebaren te stellen, waarbij de logica van geweld, uitbuiting en egoïsme wordt doorbroken en de logica van verbondenheid en betrokkenheid concreet vorm krijgt, om met paus Franciscus te spreken. De genomineerden van de Mantel van Sint-Maarten-prijs zijn er voorbeelden van, maar op geen stukken na de enige voorbeelden. Steeds opnieuw snijden mensen hun eigen deel van hun mantel los van de heersende cultuur en investeren het in een nieuwe

cultuur van hoop waarin onze aarde, alle schepselen en alle mensen een toekomst hebben en zo ook zij- en wijzelf. Een cultuur die niet blijft hangen in teleurstelling, niet verzandt in cynisme en niet vastloopt in haat, maar die met vertrouwen en vreugde bijdraagt aan een toekomst waar verlangend naar kan worden uitgekeken.

Voor wie zijn als bedelaars in de kou pakt Sint-Maarten steeds opnieuw zijn zwaard en snijdt zijn mantel voor hen af. Een hymne zingt tot zijn eer:

*Martinus, apostolisch man, [...]
redt ons van het kwaad in deze tijd.
Gij die uw mantel hebt gedeeld,
Bekleed ons met gerechtigheid*

Laat het zo zijn.

